

Gondolatok az angol frazális igei szótárakról

1. Bevezetés

Az angol frazális igeik – jobb magyar megfelelő híján ezt az elnevezést használom –, pl. *look for* (*keres*), *turn down* (*visszautasít*), *make up for* (*kárpótol*) egy rendkívül érdekes nyelvi anyagot képviselnek az angol nyelvben, és gyakran nagy kihívások elé állítják nemcsak az angolul tanulókat, de a nyelvtanárokat is.

Ezek az ige + viszonyszós szerkezetek (közismert néven angolul „phrasal verbs” vagy „multi-word verbs”) mindig is jelen voltak az angolban, már az óangolban és a középanyolban is előfordultak, de a legjelentősebb állománygyarapodásról a modern angol kezdetétől, durván a 15. századtól beszélhetünk. Ez az állományváltozás és gyarapodás azóta is töretlenül tart, és szinte nap, mint nap jelennek meg új alakok. Gondoljunk csak azokra az új keletű ige + viszonyszós szerkezetekre, amelyek a számítástechnika fejlődésével és az Internet elterjedésével kerültek be mostanában a köztudatba, pl. *dial up* (*feltárcsáz*), *log on/onto/in/into* (*belép*), *log off* (*ki lép*), *key in/into* (*begépel*) stb.

Bár az a téves nézet terjedt el, hogy ezek az igei szerkezetek elsősorban a köznapi, beszélt nyelvben fordulnak elő, szép számmal találhatók az írott, hivatalos nyelvben is, pl. *issue forth* (*ered, származik*), *inveigh against* (*szidalmaz, kifakad vmi ellen*), *dispense with* (*megvan nélküle*) és rendkívül termékenyek a szlengben, különösen az amerikai szlengben, pl. *squeal on* (*beköp*), *chow down* (*zabál*), *futz around* (*lazsál*), stb.

Az is közismert tény, hogy bonyolult szintaktikai, szemantikai és stilisztikai tulajdonságaik következtében a nyelvtanulók hajlamosak elkerülni használatukat, egyszavas megfelelőiket részesítve előnyben. Ezzel azonban erőltetetté, természetellenessé válik mondanivalójuk az anyanyelvi beszélők számára.

Mindezek alapján joggal állíthatjuk, hogy a frazális igeik minél nagyobb számban való ismerete és megfelelő szöveggörnyezetben való használata az angol nyelv közel anyanyelvi szinten való elsajátításának megkülönböztető jegyei közé tartoznak. Így egy jó frazális igei szótár elengedhetetlenül fontos és nélkülözhetetlen forrás az angolt, mint idegen nyelvet tanulók számára.

2. A frazális igei szótárak fejlődésének története

A frazális igék mind az angolt, mint idegen nyelvet tanítók, mind a nyelvészek és különösen a lexikográfusok számára is sokáig csipkerózsika álmutakat aludták. Samuel Johnson volt az első lexikográfus, aki felismerte a hozzájuk kapcsolódó problémát. Az 1775-ben kiadott *Dictionary of the English Language* című szótárának bevezetőjében a következő találó megjegyzést fogalmazta meg a frazális igékről:

Van egy fajta összetett igei szerkezet, ami talán sokkal gyakoribb a mi nyelvünkben, mint bármelyik másban, és ebből adódik a külföldiek legnagyobb nehézsége. Sok szó jelentését módosítjuk egy viszonyzó hozzákapcsolásával, és a jelentés olyan messze kerül az egyszerű szavak jelentésétől, hogy semmilyen éleselmjűséggel nem lehet nyomon követni azokat a lépéseket, amelyekkel a jelenlegi használatához érkeztünk (Johnson, 1775: Bevezető).

Az első frazális igei szótár *Dictionary of Phrasal Verbs and Their Idioms* címmel 1974-ben jelent meg Tom McArthur és Beryl Atkins szerkesztésében. Azóta mind a nyelvészek, mind a lexikográfusok és tankönyvírók részéről óriási érdeklődés mutatkozott a frazális igék iránt. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy az elmúlt évtizedben számos nyelvészeti tanulmány, szótár és tankönyv jelent meg, amelyek nagymértékben segíthetik a nyelvtanulókat abban, hogy minél eredményesebben sajátíthassák el használatukat.

Néhány, a közelmúltban megjelent szótárak közül:

- 1975 Cowie, A. P. & R. Mackin *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English Volume 1: Verbs with Prepositions & Particles*. London: Oxford University Press.
- 1982 Davidson, George. W. *Chambers Phrasal Verbs*. Edinburgh: Chambers.
- 1983 Courtney, Rosemary *Longman Dictionary of Phrasal Verbs*. Harlow: Longman.
- 1993 Cowie, A. P. & R. Mackin *Oxford Dictionary of Phrasal Verbs*. Oxford University Press.
- 1996 Cullen K. and H. Sargeant *Chambers Dictionary of Phrasal Verbs*. Edinburgh: Chambers Harrap Publishers Ltd.
- 1997 Pye, Glennis *Cambridge International Dictionary of Phrasal Verbs*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1989/2002 Sinclair, John *Collins COBUILD Dictionary of Phrasal Verbs*. Glasgow: Harper Collins Publisher.

- 2001 Cowie, A.P. & Mackin R. *Oxford Phrasal Verbs Dictionary for Learners of English*. Oxford: Oxford University Press.
- 2005 Rundell, Michael *Macmillan Phrasal Verbs Plus*. Oxford: Bloomsbury Publishing Plc.
- 2006 Pye, Glennis *Cambridge Phrasal Verbs Dictionary*. Cambridge: Cambridge University Press.

3. Hogyan kezelik a frazális igéket a fent említett szótárak?

Az elmúlt tíz évben megjelent frazális igei szótárak valamennyikéről elmondhatjuk, hogy jól tükrözik a frazális igék széleskörű használatát a mai angolban. Az ezekben a szótárakban szereplő frazális igék forrása a kiadók saját korpuszát (*The Bank of English, World English Corpus, Oxford Corpus of the English Language, Cambridge International Corpus*) alkotó több százmilliós, egyedülálló számítógépes adatbázis, amelyet folyamatosan bővítenek, és példaanyagukat mai brit, amerikai és ausztrál újságokból, magazinokból, könyvekből, rádió és TV műsorokból merítik. A *Collins COBUILD* szótár 2002-es, új kiadása alapjául például a *Bank of England Collins* nevű adatbázisuk szolgált, amely 450 millió, a mai angolban használatos szót, a 2006-os kiadású *Cambridge* frazális igei szótár alapjául szolgáló *Cambridge International Corpus* pedig 800 millió szót tartalmaz.

Elmondhatjuk, hogy e szótárak szerkesztőit is a minőség, a korszerűség és az igényesség elvei vezérelték, mint ahogy ezt Magay Tamás, az MTA Szótári Munkabizottsága elnöke a 2005. október 12-én, Budapesten megrendezett II. Szótárnap című szakmai napon az *Akadémiai kiadó* által megjelentetett mai magyar szótárak méltatásaként megfogalmazta. Ezen frazális igei szótárak készítőinek is a célja a szótárhasználók igényeinek mind teljesebb kielégítése, s valóban igényes, felhasználóbarát, a mai nyelvállapotot tükröző szótárokkal van dolgunk.

A következőkben a fent említett szótárak közül a két legújabban megjelent frazális igei szótárak újdonságait emelném ki, vagyis a *Collins Cobuild* frazális igei szótár 2002-es felújított kiadását és a *Macmillan* 2005-ben megjelent frazális igei szótárát, ezzel nem titkolva azt sem, hogy ezt a két szótárt találok a legkorszerűbb, legigényesebb és legjobban használható frazális igei szótárnak. Mindkét szótár felhasználóbarát megközelítését tükrözi az is, hogy a leggyakrabban előforduló frazális igéket csillaggal jelölik, ami az egyik újdonságuk. A *Macmillan* szótár még piros színnel is hozza ezeket az igéket, sőt gyakoriságukat egy, kettő, illetve három piros csillaggal jelölik.

Milyen is egy jó frazális igei szótár? Egy jó frazális igei szótár foglalkozik mindazon tényezőkkel, amelyek megnehezítik ezen összetett igei szerkezetek elsajátítását. Legfontosabb elvárás, hogy **a jelentések** útvesztőjében

segítse eligazodni a használóját, hiszen kétségtelen, hogy a legtöbb gondot a jelentés okozza. Ráadásul a legtöbb frazális igének több jelentése is van. A *Macmillan Phrasal Verbs Plus* egyik újdonsága, hogy a poliszém frazális igék jelentéseinek felsorolása előtt egy 'jelentésmenüt' adnak, amely megkönnyíti a megfelelő jelentés megkeresését. Vegyük például az egyik legpoliszémebb frazális ige, a *put on* ige jelentéseit tartalmazó menüt:

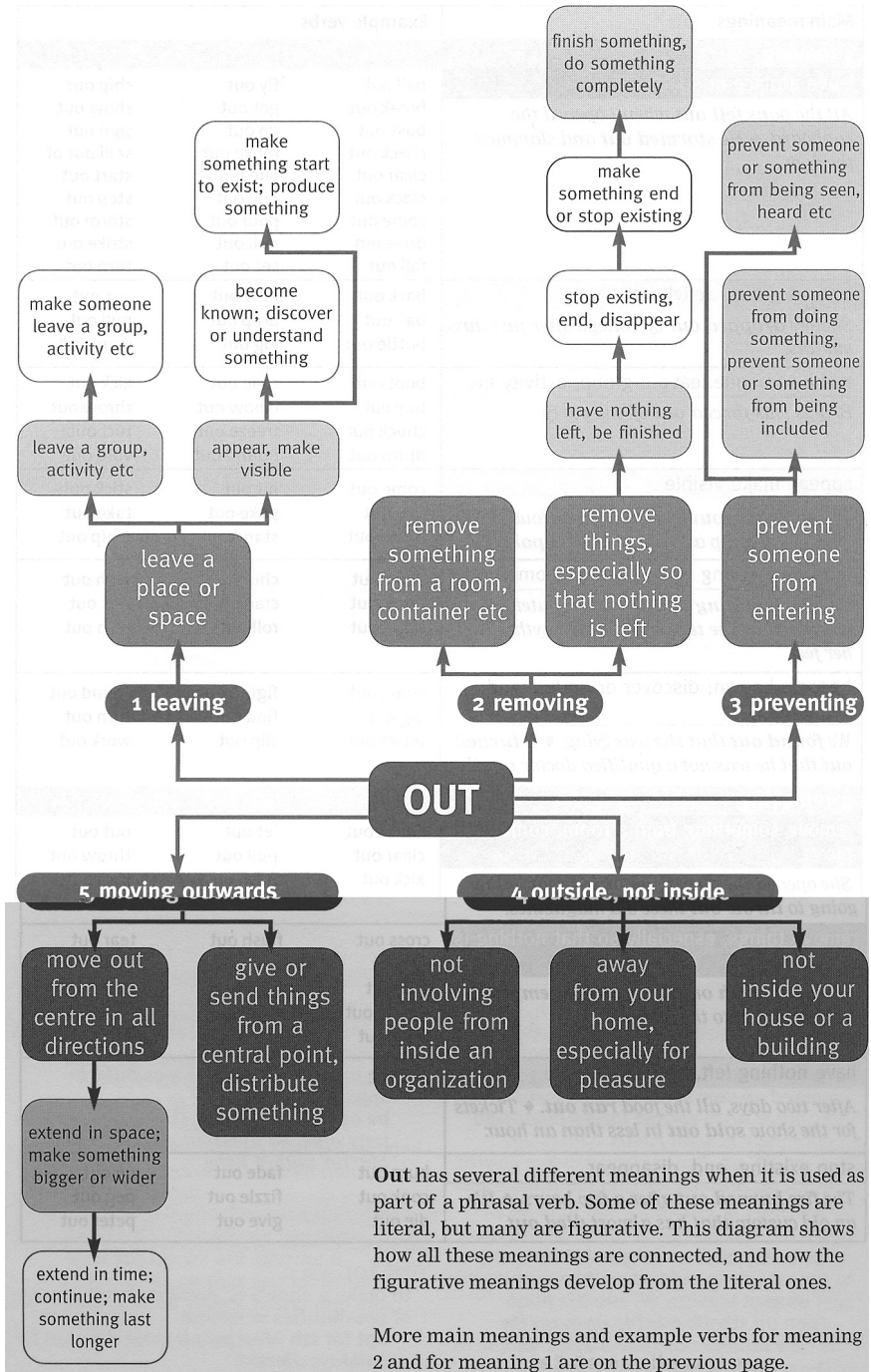
1. felvesz (*ruhát, ékszer*)
2. bekapcsol/felkapcsol (*villanyt, elektromos berendezést*)
3. feltesz/felken (*krémet, sminket*)
4. feltesz/betesz (*lemezt, CD-t, videót*)
5. rendez (*koncertet*), színre visz (*darabot*)
6. felvesz, magára ölt (*arckifejezést*)
7. felszed, magára szed (*kilókat*)
8. felteszi az ételt főni
9. rárak terhet/felelősséget vkire
10. hozzátesz pénzösszeget vmihez
11. feltesz pénzösszeget vmire
12. odaad vkit telefonon
13. beiktat/forgalomba helyez (*buszt*)
14. orvosi kezelésben részesít
15. kivet/kiró vkire valamit (*tilalmat*)
16. hozzáír pénzösszeget vki számlájához
17. megmutatja valamilyen képességét
18. vmilyen feladatot kiad valakinek
19. rászéd, becsap vkit

Korábban a nyelvészek általában úgy vélték, hogy a frazális igék egy ige és egy vagy két viszonyzó önkényes kombinációja, ezért a tanuló nem tehet mást, minthogy csupán megtanulja őket. Ezzel szemben a *Collins Cobuild* szótár szerkesztői abból a megközelítésből indulnak ki, hogy a viszonyzó bizonyos jelentések hordozói. Ennek megfelelően a szótár végén összeállítottak egy teljes listát a viszonyzók jelentéskategóriáiról, az adott viszonyzó jelentéseinek részletes magyarázatával. Ez az a tényező, amely megkülönbözteti ezt a szótárt az előtte megjelent szótáraktól. Vegyük például a szótárban, a 446 kombinációban előforduló *out* viszonyzót, ami a leggyakrabban használatos viszonyzó az angol frazális igékben. A *Collins Cobuild* szótár viszonyzó indexe az *out* 14 jelentéscsoportját megkülönbözteti meg:

1. mozgás bentről ki (*come out, break out*)
2. eltávolítás, kizárás, megakadályozás (*empty out, close out, rule out*)
3. átkutatás, megtalálás, megkapás (*dig out, fish out, figure out*)

4. előbukkanás, megjelenés (*come out, stand out*)
5. otthon elhagyás valamilyen céllal (*eat out, camp out*)
6. létrehozás, teremtés (*send out, blurt out*)
7. növekedés (*spread out, drag out*)
8. alaposág, befejezettség (*print out, work out*)
9. időbeli kiterjedés, ellenállás (*last out, hold out*)
10. elfogyás vagy eltűnés (*die out, phase out*)
11. elrendezés, szelektálás, kiosztás (*sort out, single out*)
12. figyelés (*look out, watch out*)
13. támogatás, segítség (*bear out, help out*)
14. támadás, kritizálás (*knock out, cry out against*)

A *Macmillan* frazális igei szótár szemantikai megközelítése még ezen is túlmutat. Mint a fenti példából is látszik, a *Collins Cobuild* szótárban a viszonzyszó egy bizonyos jelentéscsoportja alatt a hasonló jelentésű igék vannak felsorolva. Ezzel szemben, a *Macmillan* szótár diagramok és táblázatok segítségével azt mutatja be, hogy a viszonzószóknak vannak térbeli, szószzerinti és átvitt értelmű, idiomatikus jelentései, valamint azt is, milyen kapcsolatban vannak ezek a jelentések egymással. A jelentések diagramban ábrázolt hálózatából kiderül, hogy legtöbb esetben az idiomatikus jelentések a térbeli jelentések metaforisztikus kiterjesztései. Ez a megközelítés a kognitív nyelvészet kutatási eredményeinek felhasználását tükrözi. A szótárban a szerzők külön fejezetben szólnak a metaforákról, amelyek nagyon sokat segíthetnek a frazális igék jelentéseinek megértésében és használatuk elsajátításában. Részletes szemantikai elemzést találunk a 12 leggyakoribb viszonzószóról (*around, away, back, down, in, into, off, on, out, over, through* és *up*). Vegyük például a fent említett *out* viszonzószót, amelynek a *Macmillan* szótár szerkesztői 5 fő jelentését különböztetik meg: 1. egy tér, hely elhagyása 2. elmozdítás 3. megakadályozás 4. kinn, nem benn 5. kifelé mozdulás. A diagram és a táblázatban szereplő példák világosan, érthetően tárják fel az *out* térbeli és átvitt értelmű jelentéseinek összefüggő hálózatát:

Out has several different meanings when it is used as part of a phrasal verb. Some of these meanings are literal, but many are figurative. This diagram shows how all these meanings are connected, and how the figurative meanings develop from the literal ones.

More main meanings and example verbs for meaning 2 and for meaning 1 are on the previous page.

Vizsgáljuk meg közelebbről például az *out* 5. jelentését: *branch out* (szétágazik), *fan out* (legyezőszerű állást vesz fel), *roll out* (kinyújt, pl. téstét), *spread out* (kiterít, pl. térképet), ahol többirányú, térbeli kiterjedésre utal. Ehhez a jelentéshez kapcsolható a *drag out* (kinyújt, pl. vitát), *hold out* (kitart, pl. végsőkéig vagy a pénze), ahol az IDŐK KITERJEDÉSE TÁRGYAK KITERJEDÉSE metafora segítségével konceptualizáljuk az *out* jelentését.

Sok frazális igének van **egyszavas megfelelője** is, ezek azonban általában sokkal formálisabbak. A *Macmillan* szótár még egy újdonsága a több mint 1000 igét felölelő egy-szavas megfelelők függeléke, melyeknek sok esetben több frazális ige is szinonimája lehet, pl. *omit* ~ *leave out*, *miss out*, *emerge* ~ *come out*, *leak out*. A frazális igei szótárak átlag mintegy 5-6 ezer frazális igét tartalmaznak. A két számadat különbségéből is látszik, hogy a legtöbb frazális igének nincs egyszavas megfelelője, tehát nagyon sok olyan jelenség létezik, amit csak frazális igével lehet kifejezni. Ezen kívül nagyon sok esetben az egyszavas megfelelők más stilisztikai értéket képviselnek, pl. *abolish* sokkal formálisabb, mint *do away with*, *disintegrate* sokkal formálisabb, mint *fall apart*, *encounter* sokkal formálisabb, mint *come across*, vagy *imitate* sokkal formálisabb, mint *take off*.

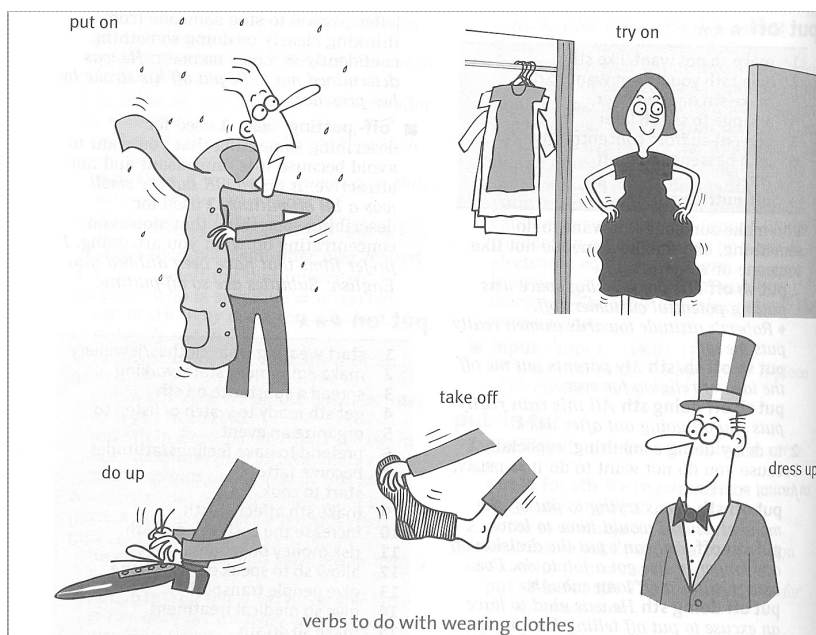
A frazális igék **szintaktikai sajátosságainak** feltárása legalább olyan fontos, mint a szemantikaiaké. Külön figyelmet érdemel a tárgynak a viszonyzóhoz képesti helye. A szótárak többsége, így a *Macmillan* szótár is, ezt a következőképpen jelöli:

<i>put on sth</i>	Dorothy <i>put on her coat</i> and went out
<i>put sth on</i>	Kim had forgotten to <i>put her coat on</i> .
	If you have a rain jacket, <i>put it on</i> .
<i>look for sb/sth</i>	He was <i>looking for work</i> as a builder.
<i>put sth down to sth</i>	I <i>put his irritability down to tiredness</i> .

A *Collins Cobuild* frazális igei szótár egyediségére vall, hogy ezeket a szerkezeti sajátosságokat logikusan, könnyen áttekinthető és érthető módon, a margón jelöli a következőképpen:

<i>put on</i>	V+N+ADV V+ADV+N V+PRON+ADV
<i>look for</i>	V+PREP
<i>put down to</i>	V+N+ADV+PREP V+ADV+N+PREP V+PRON+ADV+PREP

Végül, de nem utolsó sorban említést érdemel a *Macmillan Phrasal Verbs Plus* szótárban található mintegy 100 szellemes kép, amely még inkább segíti a jelentés elsajátítását.

Összességében tehát, mindkét fent említett frazális igei szótárról elmondhatjuk, hogy a mai nyelvállapotot tükröző, korszerű címszóállományt tartalmaznak, könnyen használható, áttekinthető, világos szerkezettel rendelkeznek, bőséges példaanyaguk és nyelvtani információik alapján az angol frazális igék eredményes tanulásának nélkülözhetetlen eszközei. Felhasználóik mindent megkaphatnak ezektől a szótáraktól, ami egy korszerű, igényes szótártól elvárható.

Irodalom

- McArthur, Tom & Beryl Atkins 1974. *Dictionary of Phrasal Verbs and Their Idioms*. London: Collins.
- Cowie, A. P. & R. Mackin 1975. *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English Volume 1: Verbs with Prepositions & Particles*. London: Oxford University Press.
- Cowie, A.P & R. Mackin 1993. *Oxford Dictionary of Phrasal Verbs*. Oxford: Oxford University Press.
- Cowie, A.P. & Mackin R. 2001. *Oxford Phrasal Verbs Dictionary for Learners of English*. Oxford: Oxford University Press.
- Courtney, Rosemary 1983. *Longman Dictionary of Phrasal Verbs*. Harlow: Longman

- Davidson, George. W. 1982. *Chambers Phrasal Verbs*. Edinburgh: Chambers
- Cullen K. and H. Sargeant 1996. *Chambers Dictionary of Phrasal Verbs*. Edinburgh: Chambers Harrap Publishers Ltd.
- Johnson, Samuel 1775. *A Dictionary of the English Language*. Repr. 1983. London: Times Books.
- Pye, Glennis 1997. *Cambridge International Dictionary of Phrasal Verbs*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pye, Glennis 2006. *Cambridge Phrasal Verbs Dictionary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rundell, Micheal 2005. *Macmillan Phrasal Verbs Plus*. Oxford: Bloomsbury Publishing Plc.
- Sinclair, John 1989. *Collins COBUILD Dictionary of Phrasal Verbs*. Glasgow: Harper Collins Publishers.
- Sinclair, John 2002. *Collins COBUILD Dictionary of Phrasal Verbs*. Glasgow: Harper Collins Publishers.